

Дар'я Скрипник,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
помічник адвоката
ORCID: 0000-0002-1584-0120

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-40-14>

УДК 343.196

Поняття та особливі ознаки правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні

Сьогоднішні реалії демонструють те, що правові позиції, які викладаються в постановках Верховного Суду (далі – ВС), мають суттєвий вплив на судову практику інших судів. Адже, відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами під час застосування таких норм права [1].

Ба більше, сама інстанційна побудова судової системи вимагає від суддів інших інстанцій забезпечення відповідності своїх рішень у конкретних кримінальних провадженнях у практиці судів вищих інстанцій [2, с. 28].

Незважаючи на законодавче закріплення так званої обов'язковості правових позицій ВС, подив викликає відсутність у вітчизняній науці ґрунтовних досліджень сутності правових позицій ВС у кримінальному провадженні. Оскільки, безперечно, розуміння правової природи цього явища

дасть змогу більш ефективно виявляти «потрібні» правові позиції ВС та застосовувати їх під час ухвалення рішення в таких правовідносинах.

Вивченню сутності правових позицій найвищого суду присвячені наукові праці Н.Р. Бобечка, Г.І. Відергольд, М.О. Власенка, Г.В. Гриньової, С.М. Даровських, І.В. Шульги тощо, на окремі з яких спирається автор у дослідженні.

Проте поодинокі вітчизняні наукові праці, у яких досліджується сутність правових позицій ВС у кримінальному провадженні щодо застосування норм права, зосереджені переважно на аналізі законодавчих приписів щодо їх формулювання та необхідності врахування судами під час здійснення правосуддя. Однак у практичній сфері досить часто доводиться стикатись із тим, що сторони провадження, потерпілий, його представник, формулюючи власну правову позицію під час провадження, яка викладається у клопотаннях, заявах тощо, посилаються на правові

позиції ВС щодо застосування норми права в правовідносинах, які не є подібними. Крім того, Р.Б. Сабодаш звертає увагу на те, що наявними є випадки копіювання суддями та адвокатами мотивів ухвалення судових рішень і процесуальних документів без посилання на судові рішення у провадженні, яке було взято за взірць. Проте судді та адвокати під час зазначеного копіювання не порівнюють дані провадження, досить часто так допускаючи «технічне копіювання» текстів із судових рішень, що, як наслідок, призводить до помилкових висновків щодо конкретних обставин справи [3, с. 197].

Викладене свідчить про неправильні обрання та посилання на правову позицію ВС, яка має бути сформована саме в таких правовідносинах.

Вважаємо, що розуміння та аналіз особливостей правових позицій ВС, формулювання загального визначення цього поняття зумовлять більш професійне їх обрання та застосування під час ухвалення судових рішень.

Серед рис, притаманних правовим позиціям ВС як у кримінальному провадженні, так і в інших провадженнях виокремлюють такі.

Г.І. Відергольд у своїй дисертації зазначає такі ознаки судової правової позиції ВС:

1) судова правова позиція формується вищими колегіальними судовими органами. На переконання вченого, колегіальність може вважатися такою тільки в разі, коли кожен суддя у складі колегії формує власну позицію у кримінальному провадженні, після чого правові позиції суддів узгоджуються й судді доходять єдиного, неспорочливого висновку самої колегії, або ж – ні, користуючись правом на окрему думку;

2) формується висококваліфікованими спеціалістами в галузі права;

3) судовій правовій позиції властива аргументованість;

4) метою цих правових позицій є забезпечення єдності та стабільності судової практики, а також розв'язання питань, неврегульованих кримінальним процесуальним законодавством. Стверджується, що судова позиція ВС є зразком застосування та розуміння норми права для судів загальної юрисдикції;

5) верховенство судової позиції, яке полягає в можливості перегляду рішень ВС тільки самим ВС;

6) наявність власної форми вираження у вигляді офіційних юридичних актів.

Зазначене дало змогу надати таке визначення «правової позиції ВС в кримінальному судочинстві»: це колективний, аргументований висновок, який демонструє уявлення вищої судової інстанції про належне розуміння змісту правових норм та умов (порядку) їх застосування судами в процесі здійснення правосуддя у кримінальних справах, спрямований на забезпечення єдності та стабільності судової практики в кримінальному судочинстві, обов'язковий для виконання всіма правозастосувачами, який міститься в судовому акті та володіє всіма його ознаками [4, с. 121, 123, 125, 127–129].

Також виокремлюються такі особливості правових позицій ВС у кримінальному провадженні:

1) правові позиції ВС є остаточними в кримінальному провадженні, ґрунтуються на результатах перевірки ним правосудності судових рішень;

2) встановлюють орієнтир під час здійснення правозастосування;

3) формою закріплення правових позицій ВС є постанови. Водночас абсолютно слушно науковцем наголошується те, що збірники й науково-практичні коментарі судової практики ВС, її узагальнення та опублікування на офіційному вебсайті та в офіційному друкованому органі є не формами закріплення правових

позицій, а засобами їх доведення до відома суб'єктів реалізації та всіх інших суб'єктів;

4) правові позиції пов'язані з казуальними питаннями, які виникають у діяльності нижчих інстанцій під час кримінального провадження;

5) засобами їх формування є тлумачення, конкретизація кримінально-правових і кримінальних процесуальних норм, долання прогалин у правовому регулюванні шляхом застосування аналогії кримінального процесуального закону;

6) правові позиції ВС щодо застосування норми кримінального та кримінального процесуального права мають ознаки не тільки правотлумачного та правозастосовного, але й нормативно-правового прецеденту, якщо в них містяться правоположення (судові норми) та приклади їх застосування до обставин конкретного кримінального провадження. Окремо звертаємо увагу на те, що Н.Р. Бобечко наголошує на тому, що правоположення може міститись у правовій позиції, розглядаючи їх як ціле та його частину.

Враховуючи вищезазначені особливості правової позиції ВС, їм надається таке визначення: «Це викладений у постанові найвищого органу в системі судустрою України за наслідками перевірки правосудності судового рішення погляд загальнообов'язкового під час розв'язання аналогічних справ характеру щодо інтерпретації кримінально-правових та кримінальних процесуальних норм до встановлених обставин кримінального провадження, у якому теоретично обґрунтовано взірці способів розв'язання правових колізій, долання прогалин у правовому регулюванні, а також створені судові норми, завдяки чому досягається єдність та стійкість судової практики» [5, с. 171, 172].

Однак, на наше переконання, ученим під час формулювання вищевказаного визначення, не було враховано те,

що правові позиції щодо застосування норм права, викладені в постановках ВС, є обов'язковими також і для всіх суб'єктів владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права.

А.В. Помазанов у своїй дисертації наголошує на тому, що касаційний суд «утворює нові поняття», тобто під час здійснення правозастосування демонструє (висуває, пропонує) нове прочитання норм/обставин справи, їхніх комбінацій, унаслідок чого формується правова позиція касаційної інстанції, застосовувана в майбутньому до таких правовідносин [6, с. 219].

У теорії права зазначається, що правовою позицією ВС є виражена в постановках ВС у конкретних справах і роз'ясненнях судової практики система суджень, яка містить уявлення вищого суду загальної юрисдикції про розуміння та застосування правових норм у процесі здійснення правосуддя в цивільних, кримінальних та адміністративних справах. Також стверджується, що правові позиції ВС не повинні містити нові елементи правового регулювання, адже в них відображається знання про вже наявні нормативно-правові приписи [7, с. 183–184]. Проте в цьому випадку вважаємо за потрібне уточнити, що, наприклад, усунення прогалин у законодавчому регулюванні шляхом формування правової позиції в постанові ВС може все-таки свідчити про формування так званих нових елементів правового регулювання, які раніше не існували, однак, водночас, не є правовими нормами.

Крім того, у науці адміністративного процесуального права, розмежовуючи поняття «правові позиції ВС» та «правові висновки ВС», під другими розуміють загальнообов'язкові правові настанови, які формуються ВС у процесі здійснення ним офіційного казуального тлумачення

нормативно-правових актів, здійснюваного під час перегляду судових рішень у адміністративних справах [8, с. 159, 156].

У контексті зазначеного вважаємо за потрібне розглянути питання щодо співвідношення понять «правова позиція» та «висновок щодо застосування норми права» ВС.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) використовується тільки термін «висновок щодо застосування норми права» (наприклад, у гл. 32 КПК України) [9]. Та тільки у ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка регламентує повноваження Пленуму ВС, зазначено, що Пленум ВС з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані (п. 10-1 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). З огляду на зазначені законодавчі формулювання терміни «висновок щодо застосування норми права ВС» та «правова позиція ВС» ототожнюються. Вважаємо, що правові позиції ВС являють собою висновки щодо застосування норм права, які викладаються в його постановках, оскільки правова позиція ВС є результатом (висновком), зробленим ВС за наслідками здійсненого тлумачення норм права, усунення прогалин, наявних у законодавстві тощо.

Дотримання чіткої термінології в цьому випадку сприятиме більш ефективному пошуку та закономірно застосуванню правових позицій ВС під час здійснення правосуддя.

Крім того, у постановках ВС також немає єдиного визначення, яке б вказувало на сформовану правову

позицію ВС. За результатами ознайомлення із судовою практикою, наявними є такі визначення, заголовки, у яких міститься правова позиція ВС у постанові: «мотиви Суду», «висновок», «висновок щодо застосування норми права в таких правовідносинах» [10–12].

З урахуванням вищевикладеного, враховуючи вже наявні авторські дослідження цього питання [13, с. 216–217], виділяємо такі особливі ознаки (ті, що відрізняють правову позицію ВС від інших судових правових позицій) правової позиції ВС у кримінальному провадженні:

1. Є результатом (висновком) щодо застосування норм права, зробленим ВС за наслідками здійсненого тлумачення норм права, усунення прогалин, наявних у законодавстві тощо.

2. Форма закріплення правової позиції – постановка. Вважаємо, що з метою сприяння поліпшенню пошуку правових позицій у постановках необхідним є чітке зазначення в тексті цього судового рішення відповідного пункту із заголовком «Правова позиція ВС».

3. Постанова ВС, як і правова позиція, що викладена в ній, є остаточною й оскарженню не підлягає. Однак варто пам'ятати про те, що ВС можуть переглядатися судові рішення за нововиявленими або виключними обставинами в порядку, регламентованому КПК України.

4. Обов'язковість, яка впливає з положень ч. ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 6 ст. 368 КПК України. Саме завдяки наявності цієї особливості правової позиції ВС є можливим забезпечення єдності судової практики.

Отже, правова позиція ВС у кримінальному провадженні – це висновок щодо застосування норми права, викладений у постанові, який є обов'язковим для застосування всіма суб'єктами владних повноважень, що

застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права, а також – для врахування іншими судами (першої та апеляційної інстанцій, Вищим антикорупційним судом, слідчими судами) під час ухвалення судових рішень у таких правовідносинах.

Насамкінець зазначимо, що правова позиція ВС у кримінальному провадженні є орієнтиром для судів інших інстанцій під час здійснення правозастосування в таких правовідносинах, і потребує більш фундаментальних наукових досліджень її правової природи.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Богословская Л.А., Хотенец В.М. Законность и обоснованность кассационного определения : учебное пособие. Харьков : Харьковский юридический институт, 1977. 40 с.
3. Сабодаш Р.Б. Вплив публікації судових рішень на становлення «переконливого прецеденту». *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 195–199.
4. Видергольд А.И. Правовые позиции Верховного Суда Российской Федерации и их проявление в уголовном судопроизводстве (теоретические и практические аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Челябинск, 2017. 252 с.
5. Бобечко Н.Р. Поняття, ознаки, значення та класифікація правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 170–175.
6. Помазанов А.В. Касаційний перегляд судових рішень у цивільному процесі України : дис. ... докт. філософії: 081. Київ, 2019. 252 с.
7. Шульга И.В. Юридическая природа правовых позиций Верховного Суда РФ. *Актуальные проблемы теории государства и права*. 2014. № 2 (39). С. 180–187.
8. Дідик Н.І., Бесага І.В. Правові висновки Верховного Суду з питань застосування норм адміністративного законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 152–163.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 25 вересня 2018 р. (справа № 210/4412/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76859981>.
11. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 23 травня 2018 р. (справа № 159/451/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648>.
12. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 26 березня 2019 р. (справа № 752/3929/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889235>.
13. Скрипник Д.О. Правові позиції Верховного Суду у кримінальному провадженні: поняття, ознаки та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 215–218.

Скрипник Д. О. Поняття та особливі ознаки правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні

У статті досліджується сутність правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні. Констатується наявність не фундаментальних наукових досліджень цього явища в Україні. Обґрунтовується необхідність встановлення правової природи правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні для їх правильного обрання та застосування іншими судами під час здійснення правосуддя.

Автором проведено аналіз точок зору вчених щодо особливостей правових позицій найвищого суду. Проаналізовані визначені іншими науковцями поняття та ознаки правових позицій найвищого судового органу в теорії права, у кримінальному провадженні.

Визначено авторські позиції щодо встановлених іншими вченими переліку ознак та поняття правових позицій Верховного Суду.

Встановлено співвідношення таких понять, як «правові позиції» та «висновок щодо застосування норми права» Верховного Суду в кримінальному провадженні.

Також у статті надано авторське визначення поняттю «правова позиція Верховного Суду в кримінальному провадженні» та виокремлено її особливі ознаки. Серед особливих ознак правової позиції Верховного Суду в кримінальному провадженні в загальному вигляді автором встановлено такі: висновок щодо застосування норм права; форма закріплення правової позиції – постанова; є остаточною та оскарженню не підлягає; правова позиція є обов'язковою. Сама правова позиція Верховного Суду в кримінальному провадженні розглядається як висновок щодо застосування норми права, викладений у постанові, який є обов'язковим для застосування всіма суб'єктами владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права, а також – для врахування іншими судами під час ухвалення судових рішень у таких правовідносинах.

Крім того, автором, за результатами здійснення дослідження, встановлено, що правові позиції Верховного Суду в кримінальному провадженні є орієнтиром для судів інших інстанцій під час здійснення правосуддя, а їхня правова природа потребує більш фундаментальних наукових досліджень.

Ключові слова: судова правова позиція, постанова суду, кримінальне провадження, Верховний Суд.

Скрипник Д. А. Понятие и особенные признаки правовых позиций Верховного Суда в уголовном производстве

В статье исследуется сущность правовых позиций Верховного Суда в уголовном производстве. Констатируется наличие не фундаментальных научных исследований данного явления в Украине. Обосновывается необходимость установления правовой природы правовых позиций Верховного Суда в уголовном производстве для их правильного выбора и применения другими судами во время осуществления правосудия.

Автором осуществлен анализ точек зрения ученых касательно особенностей правовых позиций наивысшего суда. Проанализированы определенные другими учеными понятия и признаки правовых позиций наивысшего судебного органа в теории права, в уголовном производстве. Определены авторские позиции насчет установленного другими учеными перечня признаков и понятия правовых позиций Верховного Суда.

Установлено соотношение таких понятий, как «правовые позиции» и «вывод касательно применения нормы права» Верховного Суда в уголовном производстве.

Также в статье было сформулировано авторское определение понятия «правовая позиция Верховного Суда в уголовном производстве» и выделены её основные признаки. Среди особенных признаков правовой позиции Верховного Суда в уголовном производстве указаны следующие: вывод касательно применения норм права, форма закрепления правовой позиции – постановление, является окончательной и не подлежит обжалованию; правовая позиция обязательна. Сама правовая позиция Верховного Суда в уголовном производстве рассматривается как вывод касательно применения нормы права, изложенный в постановлении и являющийся обязательным для применения всеми субъектами властных полномочий, которые применяют в своей деятельности нормативно-правовой акт, содержащий соответствующую норму права, а также – для учёта другими судами во время принятия судебных решений в подобных правоотношениях.

Кроме того, автором установлено, что правовые позиции Верховного Суда в уголовном производстве являются ориентиром для судов иных инстанций во время осуществления правосудия, а их правовая природа нуждается в более фундаментальных научных исследованиях.

Ключевые слова: судебная правова позиція, постанова суду, уголовне провадження, Верховний Суд.

Skrypnyk D. Concept and special features of legal positions of the Supreme Court in criminal proceedings

In this article is explored the nature of legal positions of the Supreme Court in criminal proceedings. The existence of not fundamental scientific research of this phenomenon in Ukraine is stated.

The necessity of establishing the legal nature of the legal positions of the Supreme Court in criminal proceedings for their proper election and application by other courts during the administration of justice is substantiated.

The author analyzes the perspectives of different scientists on the peculiarities of the legal positions of the Supreme Court. The concepts and features of legal positions of the highest judicial body in the theory of law, in criminal proceedings defined by other scientists are analyzed. The author's positions on the list of features and concepts of the legal positions of the Supreme Court established by other scientists are determined.

The correlation of such concepts as "legal positions" and "conclusion on the application of the rule of law" of the Supreme Court in criminal proceedings has been established.

Also in this article the author's definition of the concept of "legal position of the Supreme Court in criminal proceedings" is formulated and its special features are defined. Among the special features of the legal position of the Supreme Court in criminal proceedings the author defined the following: a conclusion on the application of law; the resolution is the procedure for recording legal position; it is final and it is not a subject to appeal; legal position is binding. The legal position of the Supreme Court in criminal proceedings is considered as an opinion on the application of the rule of law that is set out in the decision, which is binding on all subjects of power applying in their activities a legal act containing the relevant rule of law, and – for consideration by other courts when making court decisions in similar legal relations.

In addition, the author, based on the results of this study, found that the legal position of the Supreme Court in criminal proceedings is a guide for courts of other instances during the administration of justice, and their legal nature requires more fundamental research.

Key words: judicial legal position, court ruling, criminal proceedings, Supreme Court.